

Introduktion: Tekniken i samhället, samhället i tekniken

Majsa Allelin

SAMMANDRAG: Det här specialnumret är ett temanummer om de sociala dimensioner som omgärdar, villkorar och formar tekniken. Texterna av Ursula Franklin, Majsa Allelin, Boel Berner, Anne Kaun och Katarina Winter samt Ella Petrini innehåller en rik blandning av teknikhistoriska härledningar, ingående analyser och teoretiska interventioner som rör teknikutveckling, samhällelig produktion och social reproduktion. Här förenas vardagliga perspektiv med mer teknikfilosofiska argument i syfte att fördjupa förståelsen för hur tekniken verkar i samhället och hur samhället genomsyrar tekniken.

NYCKELORD: tekniksociologi; teknikhistoria; teknisk kunskap; arbetsdelning; algoritmer; Ursula Franklin.

PUBLICERINGSHISTORIK: Originalpublicering.

MAJSA ALLELIN är filosofie doktor i socialt arbete och verksam som forskare och biträdande universitetslektor vid Högsolan i Halmstad.

E-POSTADRESS: majsa.allelin@sh.se

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Allelin, Majsa (2025) "Introduktion: Tekniken i samhället, samhället i tekniken", i *Tekniken i samhället, samhället i tekniken*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 18, s. 7–12. <https://doi.org/10.13068/2000-6217.18.F>

© Majsa Allelin/Arkiv förlag & tidskrift 2025 (publicerad 23 oktober 2025)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar, som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se

Beständig länk: <https://doi.org/10.13068/2000-6217>

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF: via beständig länk, <https://doi.org/10.13068/2000-6217.18.F>

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 400 2

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 18 (2025), *Tekniken i samhället, samhället i tekniken*,
nås via beständig länk, <https://doi.org/10.13068/2000-6217.18>

REDAKTÖR FÖR NUMRET: Majsa Allelin

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys

ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)

ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: Stora Gråbrödersgatan 17 a

TELEFON: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Majsa Allelin, Per Dannefjord, Lisa Kings,

Zhanna Kravchenko, Anna-Maria Sarstrand Marekovic

INTRODUKTION

Tekniken i samhället, samhället i tekniken

MAJSA ALLELIN

”Allting har alltid handlat om teknik”, skriver Fernand Braudel (1988, s. 14f), ”såväl de våldsamma bedrifterna som människornas tålmodiga och monotona arbete med att forma en sten, ett stycke trä eller en bit järn till ett verktyg eller vapen.” Att allting alltid handlat om teknik är en hållning som också genomsyrar detta temanummer eftersom vi, likt Braudel, ytterst förstår tekniken som mänsklig handling och verksamhet. Utgångspunkten i samtliga texter är att tekniken alltid finns inbäddad i vårt varande och blivande, eftersom det med Ursula Franklins ord handlar om *hur* vi gör saker. När någon undrar vilken studieteknik som är mest effektiv för att klara högskoleprovet, vad Stanislavskij använde för skådespelarteknik eller vilken teknik som är bäst för att hacka en lök, handlar det uteslutande om *metoden*; hur någonting uträttas på bästa sätt för att nå ett visst önskat resultat. Hur vi gör saker påverkar således också vad vi åstadkommer. Beroende på vilket material som används (till exempel ull, siden, bomull eller jute) och vilken sorts knut som görs längs varpen, kommer resultaten att bli olika sorters mattor. Vilket garn som används har också att göra med vilken kvalitet som mattknytare har råd med samt vilket utbud som finns tillgängligt på marknaden, som i sin tur har att göra med bomullsskörden eller fårskötseln. Förutom att vara en specifik praktik, är tekniken alltså även socialt och resursmässigt villkorad. Det går därför inte att särskilja tekniken från vårt dagliga liv – som om det vore ett ting bestående utanför oss.

Samtidigt framstår fascinationen inför teknisk utveckling i dag som omåttlig, nästintill fetischartad. Innovationer anses vara vår kanske största räddning undan den ekologiska kollapsen, de socioekonomiska klyftorna och inte minst som ett botemedel mot ekonomiska kriser. Därtill framställs inte sällan tekniken som en egen, avgränsad samhällssfär genom yrkestitlar som ”tekniker”, utbildningar som ”teknikutbildning”, butiksavdelningar som kallas ”teknikavdelning”, liksom hela butikskedjor som heter ”teknikaffärer”.

En orsak till att tekniken förtingligats på detta sätt har att göra med att den kommit att bli nära förknippad med industriell utveckling sedan det kapitalistiska produktionssättet utvecklades på allvar under 1800-talet. Som en följd tillämpas den tekniska kunskapen genom egendomsrätten. Det går exempelvis att ta patent på teknologier (den sammantagna uppställningen av tekniska konfigurationer så som en viss dammsugarteknologi eller rymdteknologi) och processerna bakom produktionen klassas inte sällan som affärshemligheter. På grund av konkurrensen på marknaden, skyddar varje företag både sina arbetsprocesser och resultat. Det privata vinstintresset villkorar således produktivkrafternas utveckling men skapar, på en aggregerad nivå, samtidigt förutsättningar som påverkar hela samhället och bildar utgångspunkten för kommande industriutveckling. När den samtida rymdkapplöpningen tar nya kliv med SpaceX, ett privat företag som bland annat ägs av Elon Musk och vars arbetsprocesser skett utan insyn eller påverkansmöjligheter från omvärlden, får det konsekvenser för allas vår framtid – oavsett om vi vill det eller ej. Samtidigt bygger SpaceX forskning och verksamhet på tidigare, redan etablerade bedrifter inom rymdteknik, vilka inte sällan finansierats inom ramen för statliga rymdprogram (i länder som exempelvis USA, Sverige, Sovjetunionen och senare Ryssland). Det är av dessa dialektiska skäl som föreliggande nummer heter *Tekniken i samhället, samhället i tekniken*, en formulering som de facto gäller varje enskild teknisk artefakt liksom vår ontologiska utgångspunkt.

Numret börjar med ett utdrag bestående av de två första föreläsningarna i Ursula Franklins berömda föreläsningsserie ”Teknikens faktiska värld” som här presenteras på svenska för första gången. Hennes föreläsningar sändes i den kanadensiska public service-radion CBC 1989 och

publicerades i bokform året därpå (*The Real World of Technology*, de kom senare ut i en utökad utgåva tio år senare, 1999). Franklins text kan närmast läsas som en teoretisk fond till hela temanumret. Med hjälp av en historisk och sociologisk blick på teknik och skapande, breddar Franklin förståelsen för teknik som mänsklig handling, social organisering och inte minst arbetsdelning. Franklin, född 1921, död 2016, var en tysk-kanadensisk fysiker tillika pacifist och feministisk aktivist. Hon blev den första kvinnliga professorn vid Torontos universitet och mottog många utmärkelser och hedersbetygelser för sitt arbete med att främja mänskliga rättigheter och jämlikhet för flickor och kvinnor i Kanada. År 2012 valdes hon in i Canadian Science and Engineering Hall of Fame och en gymnasieskola i Toronto, Ursula Franklin Academy, samt Ursula Franklin Street på University of Torontos campus har uppkallats efter henne. Förhoppningen med denna översättning av Henrik Gundenäs är att introducera och tillgängliggöra hennes tankegodis för en svensk läsekrets.

Mer konkret åskådliggör temanumret sedan diverse utvecklingar av tekniken i olika samhälleliga kontexter. I den andra artikeln, "Dygd, konst eller entreprenörskap? Om teknisk kunskap och (ny)skapande genom tid och rum", som också utgör en svensk version av det första kapitlet av ett pågående bokprojekt om maskiningenjörer, beskriver jag hur begreppen "teknisk kunskap" och "innovation" definierats och använts sedan antiken. Jag följer sedan begreppens användningsområden genom historien i takt med produktivkrafternas utveckling under renässansen och industrialiseringen. Mot slutet av artikeln framträder en bild som kastar nytt ljus över vår ofta förtingligade teknikhistoria ("först kom elden, sedan kom hjulet, sedan ångmaskinen och till sist internet"): dels uppenbaras hur arbetsdelningens karaktär återkommande lagt grunden för den tekniska utvecklingen, dels framträder en aktuell förståelse av innovation som ett systembevarande och konformt fenomen. Trots allt tal om att skapa nydanande och radikala innovationer, bryter de knappast med den befintliga ekonomiska ordningen. Tvärtom syftar den tekniska utvecklingen till att vinna nya marknadsandelar.

Gällande arbetsdelningens karaktär är detta något som förkroppsligas i nästföljande artikel, "Arbetskunskap som agerande. Om den praktiska kunskapen om maskiner" av Boel Berner, som diskuterar den praktiska

kunskap som operatörer besitter för att förstå och hantera maskiner i industriell produktion. Praktisk kunskap undersöks här som situerade praktiker som består av den samspelande relationen mellan maskiner och människor. Med fokus på de mentala, kroppsliga och emotionella kunskaper som tillämpas i avgörande situationer, såsom när man lär sig att arbeta, anpassar maskiner eller hanterar svåra eller motsträviga maskiner, utgår Berner från det forskningsfält som kallas teknik- och vetenskapsstudier (Science and Technology Studies på engelska). Artikeln är en svensk översättning av Linn Apelmo av en befintlig artikel som publicerades 2008 i den vetenskapliga tidskriften *Work, Employment and Society*.

Vad gäller övertron till teknikens möjligheter inom ramen för varuformen, kan detta skönjas i Katarina Winter och Anne Kauns artikel ”Digitala (o)trygghetsteknologier som sociotekniska system: föreställningar, materialitet och praktiker”, som belyser hur digitala system både förändrar och försvårar vardagligt trygghetsarbete. I artikeln söker författarna begreppsliggöra den digitaliserade trygghets- och säkerhetsfrågan, som i allt högre utsträckning börjar bli en del av såväl privatpersoners som organisationers vardag. Med hjälp av tre fallstudier illustrerar Winter och Kaun hur kommunala samarbeten med olika mjukvaruföretag ger uttryck för en privatisering av trygghetsarbete, där ansvaret delvis omfördelas mellan kommuner, privata teknikföretag och de faktiska användarna. Deras exempel visar hur mjukvaruföretagens löften om trygghet ofta krockar med tillämpningen av teknologierna eftersom de delvis bidrar till att skapa nya former av organisatorisk osäkerhet, vilket motsäggelsefullt nog också kan innebära nya typer av risker.

Slutligen avslutas numret med en kommentar, ”Den politiska ekonomin bakom algoritmerna” av Ella Petrini, med anledning av att hon deltagit på konferensen WORK2025 med tema AI. Här diskuterar Petrini huruvida forskare i för stor utsträckning har fokuserat på algoritmisk arbetsledning, och glömt bort frågan om hur algoritmerna utvecklas och den politiska ekonomin bakom såväl AI som de digitala plattformarna. Samtidigt framhåller Petrini de forskare som faktiskt visat hur inflytandet från riskkapitalet formar innovationsprocesserna runt AI samt hur de problem som uppstår längs vägen löses av lågavlönad arbetskraft.

I linje med Franklin syftar detta nummer alltså till att inkludera de sociala perspektiv som omgärdar, villkorar och formar tekniken. Utöver

den teoretiska fördjupningen som sådana perspektiv bidrar till, är de nödvändiga om vi på sikt vill ha möjlighet att påverka och demokratisera samhällsutvecklingen i stort. I stället för de återkommande och något förenklade diskussionerna om huruvida tekniken är god eller ond, främjar eller förstör för människa och miljö, vill vi med detta nummer uppmärksamma de intressekonflikter och ägandeförhållanden som präglar utvecklingen av arbetsprocesserna och produktutvecklingen. Oavsett om det rör sig om dammsugare, mediciner, digitala system eller rymdraketer, bidrar detta nummer till att kasta ljus över teknikutvecklingens bakomliggande processer samt den faktiska tillämpningen av den – i stället för att a priori moralisera över dess reifierade form.

Som Harry Braverman (1977, s. 28) påpekar, med hjälp av Marx, är det inte teknologin *i sig* som producerar nya sociala relationer, utan "[i] det kapitalistiska samhället *produceras* teknologin enligt Marx av den sociala relation som representeras av kapitalet". De sociala relationerna, det vill säga hur arbetet är strukturerat eller hur ägandet av produktionsmedel är fördelat, bidrar således till en bestämd form av teknisk utveckling. Exempelvis utvecklades bilindustrin som ett sätt att möta behovet av att skapa kompatibla transportmedel till följd av separationen mellan hemmet och arbetsplatsen, medan standardiserade bostäder var ett sätt att säkerställa levnadsförhållanden för arbetare (Aglietta 2000).

Med ny teknik kommer också nya förväntningar. Att kunna kolla sin e-post överallt och när som helst på dygnet leder till en förväntan att man alltid är tillgänglig. Denna gränsupplösning, som många av oss är bekanta med, påskyndar det som Marx kallar omslagstiden (det vill säga cykeln mellan produktion och konsumtion). Att svara på ett mejl i tunnelbanan eller ta ett telefonsamtal i bilköen är numera en utbredd rutin. Den så kallade dödtiden har alltså gjorts levande eftersom den fylls med möjligheten att vara effektiv. På så vis har smarttelefonernas telekomteknik brutit ner de tidigare platsbegränsningarna; det arbete som förr var platsbundet har nu blivit mobilt.

Genom att belysa tekniken som en social (och politisk) handling, hoppas vi kunna bidra med en mer konstruktiv diskussionen såväl inom som utanför det akademiska sammanhanget.

Referenser

- Aglietta, Michel (2000). *A Theory of Capitalist Regulation. The US Experience*. London: Verso.
- Braudel, Fernand (1988). *Kapitalismens dynamik*. Hedemora: Gidlund.
- Braverman, Harry (1977). *Arbete och monopolkapital. Arbetets degradering i det tjugonde århundradet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

KARL MARX KAPITALET

FÖRSTA, ANDRA OCH TREDJE BOKEN,
SUPPLEMENT OCH STUDIEHANDLEDNING

- *Kapitalets* första bok, *Kapitalets produktionsprocess*, finns nu i en sjunde upplaga där Mats Lindberg reviderat sin inledning från sjätte upplagan där han ger en introduktion till verket och till Marx teori. *Inledningen* finns även tillgänglig som särtryck. (Arkiv förlag 2018, 892 sidor – särtryck 44 sidor)
- Andra boken, *Kapitalets cirkulationsprocess*, har till sin tredje upplaga försetts med en ny inledning av den brittiske kulturgeografen och samhällsteoretikern David Harvey. (Arkiv förlag 2018, 520 sidor)
- Tredje boken, *Den kapitalistiska produktionens totalprocess*, handlar om det ekonomiska överskottets fördelning och om kapitalismens inneboende krisbenägenhet. (Bo Cavefors förlag/ Arkiv förlag 1978, 872 sidor)
- Vårt *Supplement* till första boken innehåller en tidigare version av kapitlet om varan från första bokens första upplaga 1867 samt en redogörelse för översättningsproblematiken gällande *Kapitalet*. (Arkiv förlag 1985, 114 sidor)
- Mats Lindbergs inflytelserika studiehandledning *Att studera Kapitalet* gavs ursprungligen ut 1978 och finns nu åter i tryck. (Arkiv förlag 2013, 665 sidor)

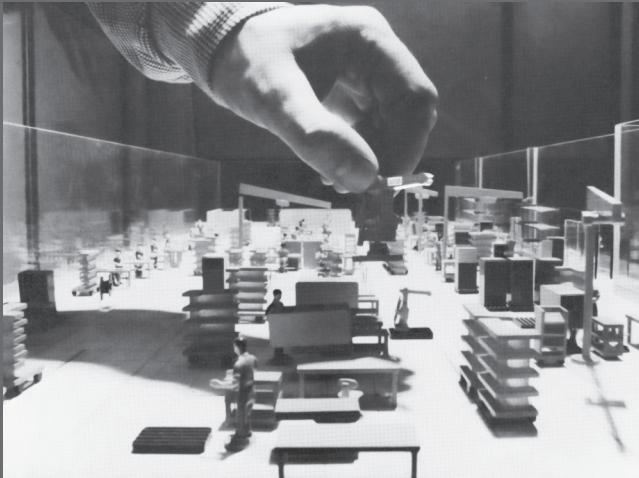
WWW.ARKIV.NU

ANNONS

PANDORA SERIEN

Arne Kaijser, Gustav Sjöblom, Johan Gribbe & Per Lundin

Maktens maskiner

Hur stora datorer
moderniserade folkhemmet

Arkiv

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«